

Jakab Éva

Ficino, Gödel, Escher

Közelítés a reneszánsz emberközpontúság toposzához

„[N]yilvánvaló, hogy az univerzumnak nincs egyetlen osztályozása sem, amely ne volna önkényes és pontatlan. Roppant egyszerű, hogy miért: nem tudjuk, hogy mi az univerzum.”

Jorge Luis Borges

BEVEZETŐ

A DOLGOZAT TÁRGYA

Tanulmányom Marsilio Ficino Platón-kommentárját egy új nézőpontból igyekszik megközelíteni. Ficino a *De amore* című munkájában kortárs platonistákat szólaltat meg, akik, felelevenítve a platóni lakomák hagyományát, egy konkrét Platón-mű beszédeinek értelmezését osztják fel maguk között. Mivel a szerelem témájában szónokolnak, és a fogalmat a szépség utáni vágyakozásként, isten arcának fényeként határozzák meg, óhatatlanul érinteniük kell kommentárjaikban az isten és ember fogalmak mibenlétét.

Ficino munkája egy alaposan kidolgozott rendszerrel ismerteti meg olvasóit. Tanulmányomban ezzel a rendszerrel foglalkozom.

A RENESZÁNSZ EMBERKÖZPONTÚSÁG TOPOSZA

Az eszmetörténetben, gondolkodásban alapvető fontosságú kérdés az ember helye az őt körülvevő világban. A reneszánsz kultúra izgalmas módon tesz kísérletet ennek meghatározására. Mára már irodalmi közhelynek tekinthető az a toposz, mely a humanista kultúrát az emberközpontúvá váló világkép megjelenéseként, és ebből kiindulva a keresztény kultúra, valamint az egyház leértékelődéseként értelmezi. Manapság az a hangsúlyosabb álláspont, mely szerint a laikus kultúra megszilárdulása nem a keresztény kultúra ellenében, hanem, mint egy azzal kompatibilis gondolatkör jelenik meg a korszakban.

Érdekes lehetőségeket kínál a közhellyé vált toposz kibontása, és egy elemének részletes vizsgálata. A reneszánsz kori gondolkodás Isten helyét elmozdította a keresztény kultúrában elfoglalt, privilegizált pozíciójából. Többé nem mint teremtő jelenik meg, hanem egy olyan *a priori* entitássá alakul, amelyből emanáció során válik ki a világ-egyetem – ami egyébként visszatérni is ide igyekszik. Isten tehát a rendszer része, és nem azon kívül álló létezőként jelenik meg.

Világos, hogy emberközpontú világgép leírását olvassuk, hiszen ez a világot megismerhetőnek tételezi fel, és Istennek saját rendszerén belül talál helyet. Nem emel többé falat ember és univerzum, teremtő és teremtett világ közé. A világgépet korábban jellemző hierarchia, mely alsó és felső regiszterekben ragadta meg az univerzum szerkezetét, feloldódik és a világ és ember közötti kölcsönös megfelelés formáját ölti.

Ennek az individuum és kozmosz közötti univerzális harmóniának a megragadása válik a tudományos gondolkodás alapvető paradigmájává, mely az emberi mikrokozmosz feltárása során keresi az utat kozmológiájának kiépítésére. A világegyetem és az ember egyes részei között vont analógia e kultúra valamennyi intellektuális termékét átszövi és számtalan formában ölt testet (antropomorfikus térképek, emberi test arányaira építendő ideális várostervek, katedrálisok).

Az emberközpontú világgépben az ember olyan entitásként jelenik meg, amely az összes teremtett dolog és a teremtő természetét is magában hordja.

HUMÁN ÉS REÁL

Újszerű elképzelés egy, a matematika történetében fordulópontnak tekintett elméletet beemelni az irodalomtudomány vizsgálódási körébe. Természetesen ez szűkíti a vizsgált területet. Ezért fontosnak tartom az elején leszögezni, hogy a tanulmány Ficino munkáját nem mint irodalmi alkotást tekinti, hanem a benne foglalt rendszerek közül az ember-isten kapcsolatot kívánja elemezni. A dolgozat tehát a humán és reál diszciplínák egymás felé közelítésére tett kísérletként is olvasható.

KURT GÖDEL

GÖDEL NEMTELJESSÉGI TÉTELE

1931-ben született az a publikáció, mely meghatározó fordulatot hozott a matematikában. A tétel kimondja, hogy *„ha egy matematikai rendszerben minden igazság, amely a rendszer eszközeivel egyáltalán kimondható (megfogalmazható), valamilyen módon a rendszeren belül be is bizonyítható, akkor az a rendszer szükségszerűen ellentmondásos.”* (MÉRŐ 2001, 113.)

Vagyis *„ha egy formális rendszer ellentmondásmentes, akkor megfogalmazható benne olyan állítás, amely a rendszer keretein belül se nem bizonyítható, se nem cáfolható”* (uo.).

Éppen egy ilyen állítás jelenléte az, ami egyértelművé teszi a ficinói rendszer speciális logikai struktúráját, ami első olvasatra elrejtí koherens voltát a mai olvasó elől.

SZINTEK VÁLTOGATÁSA

Mielőtt rátérnék annak elemzésére, hogy miként kapcsolódik e tétel a ficinói rendszerhez, egy MÉRŐ Lászlótól vett példával szeretném szemléletesebbé tenni a fent rögzített elméletet. MÉRŐ az *Új észjárások* címet viselő, 2001-ben megjelent munkájában egy cseles okfejtéssel világít rá arra, hogy hétköznapi gondolkodásunk milyen könnyen

alkalmazkodik a dolgok logikájának kisebb-nagyobb ellentmondásaihoz, és arra, hogy milyen könnyedén váltunk vonatkoztatási rendszert, ha a dolgok logikája azt követeli. Bizonyítása az alábbi két mondatból indul ki:

- a) Minél csúnyább egy nő, annál több kozmetikumot használ.
- b) Minél több kozmetikumot használ egy nő, annál szebbnek látszik.

Önmagában mindkét mondat értelmes következtetést tartalmaz, az állítások lehetséges szituációra vonatkoznak. Amint azonban a két mondat állításainak egymáshoz fűződő viszonyáról próbálunk meg következtetést levonni, teljes értelmetlenséghez jutunk.

A konklúzió levonásakor a racionális gondolkodás menetét meghatározó, Arisztotelész óta szabályokba rendezett lépések közül alkalmazunk egyet. Ezek a szabályok építik fel a formális logika paradigmáját. E logikai rendszerben a két proposíció közötti kapcsolatteremtés egy lehetséges módja a szillogizmus. Kijelentéseinket az egyszerűség kedvéért nevezzük x , y , z -nek! Amennyiben az x , y , és z közötti reláció az alábbi struktúra tükrében írható fel, szillogizmusról beszélünk.

1. x egy adott módon (oksági, rész-egész, azonossági stb.) viszonyba hozható y -nal.
2. y ugyanezen adott módon viszonyul z -hez.

A szillogizmus struktúráját követve egy harmadik proposícióhoz jutunk e két előbbi mondat egymáshoz képesti viszonyának felfejtése során:

3. x ugyanezen adott módon kapcsolatba hozható z -vel.

Tehát amennyiben 1. és 2. állítás igaz, akkor egy 3. igaz kijelentéshez is eljutunk. Mérő példájára alkalmazva, ha a , és b , állítások igazságtartalmát elfogadjuk, akkor a formális logika e szabályának alkalmazásával c , „igaz” állításhoz jutunk.

- a) Minél csúnyább egy nő, annál szebbnek látszik.

A mondat értelmetlensége nem kérdéses. Mi lehet tehát az a pont, ahol a logikai lánc megszakadt? Hiszen külön-külön minden lépést jogosan tettünk meg.

A c mondat annak az eredménye, hogy nem vettük észre: a következtetési sorban vonatkoztatási rendszert váltottunk. Az a mozzanat, mellyel az elterjedt logikai sémát ráhúztuk a, és b , mondatok viszonyára, tévesnek bizonyult, ugyanis teljesen más az a két halmaz, amelynek az elemeire az adott állítás igaz, ezért nem is hozható olyan módon összefüggésbe a kettő, ahogy azt a c mondat létrehozásában tettük. Az a és b mondatban használt *minél* és *annál* ugyanis két különböző kapcsolatot jelöl. Az a állításban ez az összes nőre értett viszony, míg a második mondatban ez a reláció egy nő önmagához képest lehetséges változását jelöli. Tehát míg az a) mondatot létrehozó x és y kijelentések, valamint a b) mondatot létrehozó y és z proposíciók között „következményes”¹ viszony vonható, addig azok az elemek, melyekre a két mondat igaz, „rész-egész”² viszonyban állnak egymással. Vagyis észrevétlenül egy egészen más logikai viszonyba csúszunk át.

¹ Ezzel a kifejezéssel illetem azt a kapcsolatot, melyben az egyik tag a másik tag következményeként határozható meg. Y tehát x következményeként fogható fel, és hasonlóan, z y következményeként.

² Hasonló viszony alapján von következtetést a híres (1. Minden ember halandó. 2. Arisztotelész ember. 3. Arisztotelész halandó.) szillogizmus, a kijelentéseket felépítő tagok között.

Első olvasatra e csúsztatás rejtve marad, mert oly mértékben általános a racionalitás e sémája, hogy rutinszerűvé vált a hétköznapi gondolkodásban való alkalmazása. És íme egy olyan rendszer (hétköznapi gondolkodás), amelyben egy ilyen értelmetlen állítás is logikusnak tűnik (annak álcázza magát), azért, mert e rendszer képes arra, hogy váltson a vonatkoztatási szintek között, míg egy szigorúan racionális, avagy tudományos paradigma (mint például a számítógép) erre képtelen volna.

Egy másik, híresebb példa, ami a Gödel-tétel alapproblémáját szemlélteti, az Epimenidészi paradoxon. Epimenidész egy krétai tudós volt, akit a mítosz szerint tőle elhangzó mondat tett emlékezetessé:

Minden krétai hazudik.

Mivel Epimenidész beletartozik a krétaiak halmazába, a mondat róla is szól, csak hogy a mondat éppen arról szól, hogy a krétaiak nem mondanak igazat. Ebben az esetben is két, hierarchikusan elkülönülő szint kerül egymással fedésbe: Epimenidész szintje, akinek a szájából a mondat elhangzik, illetve a mondat szintje, az, amiről az adott állítás szól. Tehát a fenti mondatról eldönthetetlen, hogy igaz-e, avagy hamis.

A logikai hurkokat nem tudjuk száműzni a gondolkodásunkból, csak ha mesterkéltnek látszó hierarchiákat vezetünk be, melyek megtiltják bizonyos halmazok létrehozását (olyanokét, amelyek magukról szólnak). Olyasfajta hierarchiák ezek, melyekben a magasabb szinten állók szólhatnak az alacsonyabb szinten állókról, fordítva nem. Ha száműzni nem is tudjuk őket, hétköznapi gondolkodásunkban könnyedén felül tudunk kerekedni rajtuk (lásd Mérő László példáját). A vizsgált objektum és környezete között kirajzolódó hierarchiában egy lépcsőfokkal feljebb található szintre tudjuk fókuszálni az objektum szemlélését. Tulajdonképpen a tárgy magunktól való eltávolításának lehetőségét használjuk ki saját logikai rendszerünk egységének védelmében.

A következőkből ki fog derülni, hogy Ficino az univerzum rendjének felállításában egy másik úton igyekszik logikailag koherenssé tenni a rendszerét.

A hierarchiák összekuszálódása, továbbá az emberi gondolkodás azon képessége, hogy könnyedén felülkerekedjen a logikai bökkenőkön, valamint maga a „logikai hurok”-jelenség fontos tényezők a Gödel-tétel értelmezésében. Ugyanis a tétel pontosan azt mondja ki, hogy ha egy formális rendszer teljes, akkor szükségszerűen ellentmondásos, ha viszont egy formális rendszer ellentmondásmentes, akkor nem lehet teljes, tehát mindenképpen lesz benne egy „*gödeli állítás*”, amelyről nem eldönthető, hogy igaz, vagy hamis. Ez a csapda látszólag kikerülhető, ha vonatkoztatási rendszert váltunk. Gödel azonban azt is bebizonyítja, hogy hiába cseréljük rendszerünket egy még bonyolultabbra, az új rendszer ugyanúgy tartalmazni fog egy gödeli állítást.

Az ilyen jellegű állítások jelenléte tehát szerves részét képezi minden ellentmondásmentes rendszernek. Kulcsfontosságú belátnunk azt, hogy az eldönthetetlen állítások kiküszöbölésére alkalmazott módszer, melyben egy vonatkoztatási szinttel feljebb helyezük fókuszunkat, csak látszólagosan takarítja ki rendszerünkben az eldönthetetlen tételeket. Annak a szintnek ugyanis, amelyre átkerülünk, ugyanúgy meglesz a maga gödeli állítása. Gödel ezt, a mindenben logikai koherenciát keresők számára kilátástalan helyzetet leplezi le gondolatmenetében.

Létezhet-e azonban más megoldási kísérlet?

FICINO

GÖDEL TÉTELE ÉS FICINO RENDSZERE

Jogosan merülhet föl a kérdés, hogy miként lehet Gödel tétele, valamint az összekuszált hierarchiák jelensége alkalmas arra, hogy a reneszánszkori Ficino szerelemről írt értekezését ezeken keresztül közelítsük meg. A reneszánsz hierarchiák értelmezésekor nem azért tartom felhasználhatónak a Gödel-tételt, hogy a rendszer teljességi vizsgálatában legyen segítségemre. Sokkal inkább a tétel bizonyításában elrejtett apró csavarok, fogalmakban elrejtett gondolatmenetek szolgálnak alapul ehhez az elemzéshez. A felhasznált fogalmak: logikai hurok, összekuszált hierarchia, változatlan szint.

A bevezetőben már utaltam rá, hogy a dolgozat szétválasztja Ficino művének irodalmi jellegű recepcióját a benne vázolt rendszerek önmagukban való értelmezésétől, és ez utóbbit emeli vizsgálódásának középpontjába.

Ficino *De amoré*-jában pontosan a bevezetőben leírtakhoz hasonló „csúsztatások”, logikai hurkok, vagy – ha tetszik – gödeli állítások jelölnek ki célravezető utat ahhoz, hogy a reneszánsz filozófia egy kulcsfontosságú jelenségét értelmezzük. Éppen arra világítanak rá, hogy miben állt a kornak a világról alkotott emberközpontú elképzelése.

A Szintek változtatása alfejezetben kiderült, hogy milyen stratégiát alkalmazhatunk a gondolati rendszerben megjelenő furcsa hurkok kiküszöbölésére. Ficino azonban nem ezt az utat „választja”, másféle módon éri el, hogy saját rendszere ellentmondásmentessé váljon.

Ő ugyanis nem távolítja el magától, mint embertől az univerzumot, mint ahogy azt például a kusza hierarchiák elleni védekezésül a mai kor embere teszi, hanem bekebelezi azt. És így éppen ő hozza létre a hierarchia kuszaságát. Nem lesz tehát a továbbiakban szüksége arra, hogy szintet váltson, mert „tudatos” választásként emelkedik be a hierarchikus felépítettségű hálózatba egy ilyen, a logikai szerkezetet látszólag megbolygató elgondolás. Hiszen próbáljuk meg a mikrokozmosz-makrokozmosz jelenség tükrében eldönteni, hogy az univerzum egésze, avagy az ember áll-e a hierarchiában magasabb szinten. Melyik tartalmazza a másikat?

A RENDSZER SAJÁTOS HIERARCHIÁJA

Paul Oskar Kristeller megfogalmazza:

„A Platónról származó eredeti elemek mellett Plótinosznál erősebb a hangsúly a világegyetem hierarchikus szerkezetén, mely számos, egymás alatt elhelyezkedő szintből áll, a transzcendens Istennel vagy az Eggyel legfelül, és a testi létezés világváival legalul; ezenkívül hangsúlyozta azt a belső, lelki természetű élményt, melynek segítségével az én képes felhágni az intelligibilis világon keresztül a legfőbb Egyhez.” (Kiemelés tőlem – J. É.)

A ficinói rendszer is, mellyel a szerző a világegyetem működését, ember-isten kapcsolatát a *De amoré*-ban megragadja, hierarchikus rétegzettséget mutat. Azonban ez nem teljesen olyan felépítettség, mint amiről Kristeller Plótinossal kapcsolatban beszél. Az ebben megjelenő, magát hierarchiának álcázó viszony jelentős következményként

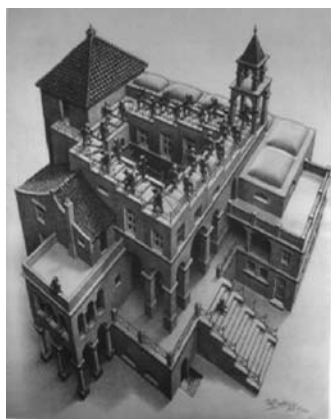
Isten „trónfosztását” vonja maga után. Az ember istenné válhat³, ember és Isten egyazon rendszernek lesz részese, mely rendszer csak a látszatát tartja fenn Isten korábbi abszolút uralmának.

FURCSA HURKOK, VÁLTOZATLAN SZINTEK

Éppen ez a „látszólagosság” vezetett a hofstadteri (HOFSTADTER 2001) furcsa hurkok, avagy Összekuszált Hierarchiák birodalmába. Hofstadter a Gödel-tételről született szakirodalom legjelentősebb művének szerzője. A *Gödel, Escher, Bach* című könyvében a furcsa hurok jelenségét a következőképpen definiálja:

„A »Furcsa Hurok« jelenség akkor fordul elő, ha egy hierarchikus rendszer szintjei között felfelé (vagy lefelé) mozogva váratlanul az eredeti szinten találjuk magunkat.” (HOFSTADTER 2001, 10)

M. C. Escher képei tetszetős ábrázolásai a jelenségnek.

Ezek a furcsa hurkok, vagy összekuszált hierarchiák szintén „normális” rendszernek tűnnek. Különlegességük akkor tűnik fel, mikor a kép által rajzolt térbe helyezzük a nézőpontunkat. És éppen az oldja fel a képen ábrázolt logikai nonszensz keltette feszültséget, hogy a néző egy hierarchiai szinten áll az alkotóval, így maga az alkotó az, aki kívül esve a kép ellentmondásának síkján, számunkra feloldja a logikai hurok okozta feszültséget. Hofstadter erre is bevezet egy fogalmat, és *Változatlan szint*nek nevezi azt, ahonnan a kusza hierarchia értelmezhető, és amit esetünkben az alkotó szintje képvisel. Ezt írja:

„Bármilyen rendszert veszünk, mindig vannak bizonyos „védett” szintek, amelyek a többi szinten levő szabályok számára elérhetetlenek, függetlenül attól, hogy ezek a szabályok egymás között mennyire kusza kapcsolatban vannak.” (Uo. 688.)

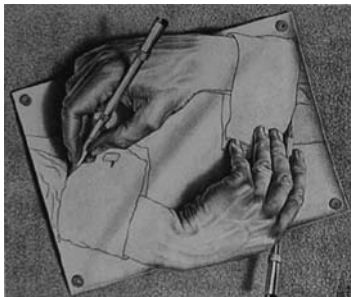
A könyv az alábbi kellemes példával szemlélteti az állítást:

Van három szerző: Z, T, E, akik írnak egy-egy regényt. Csakhogy Z T regényében létezik, T E regényében és E Z regényében. Látszólag összekuszálódnak a különbö-

³ Marsilio FICINO, A szerelemről, Arcticus Kiadó, Budapest, 2001. 117. „Az isteni ihletettségtől viszont [az ember] az emberi természet fölé emelkedik, és istenné válik.” Ford.: Imregh Mónika.

ző hierarchiák, a szituáció azonban mégis értelmezhető, amennyiben feltételezzük, hogy Z, T és E mind H regényének a szereplői. H szintje képviseli tehát azt a változatlan szintet, ahonnan értelmezhetővé válik ez a kusza kapcsolat.

Így visszajutunk a dolgozat elején felvezetett megállapításhoz, miszerint hétköznapi gondolkodásunk könnyedén vált vonatkoztatási rendszert, hogy a dolgok logikájának ellentmondásait feloldja.

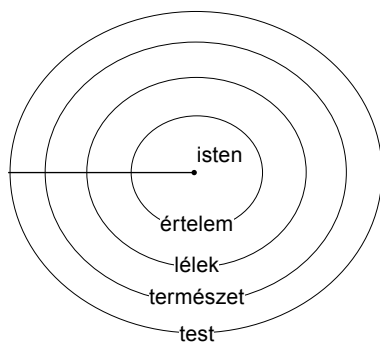
Kiemelkedve a kép teremtette színtről, a *Rajzoló kezeket* rafinált grafikaként szemléljük, és nem okoznak semmiféle kellemetlenséget a benne összekuszálódó viszonyok.

ÖSSZEKUSZÁLÓDÓ HIERARCHIÁK FICINO MUNKÁJÁBAN

A reneszánsz filozófiák emberének nincs szüksége efféle váltogatásra. A felvázolt rendszer hierarchiája ugyanis látszólagos. A Ficinó leírta világ megismerhető, az emberrel tehát egy hierarchikus szinten álló halmaznak képzelhető el, és nem egy olyan összefoglaló halmazként, amely tartalmazná az ember halmazát is. Ez a kapcsolat azonban nem ennyire rendezett. A mikrokozmosz-makrokozmosz összekuszált hierarchiája alapvető tételként jelenik meg a kor gondolkodásában. Összekuszált, ugyanis lehetetlen eldönteni, hogy az ember, avagy a világegyetem áll-e magasabb szinten, azaz melyik az, amely tartalmazza a másikat. Viszonyuk, az escheri egymást rajzoló kezekhez hasonlóan, egy kölcsönös egymásra vonatkozásban ragadható meg. A reneszánsz nem próbálja meg kiküszöbölni a furcsa hurok-jelenséget, hanem, mint egy alaptézist építi azt be filozófiájába.

A *De amore* arról beszél, hogy a lélek négy fokozaton keresztül emelkedik fel Istenhez (FICINO 2001, 118–120, VII. beszéd, 14. fejezet). Ebben a felemelkedésben érhető tetten a hierarchiák összekuszálódása, amiről Hofstadter beszél. A lélek négy fokozaton keresztül jut fel a mélyből (test) a magasba (az Egy): természet, vélemény, lélek gondolkodóképessége, anyagi értelem. Azonban ha megfigyeljük ezek megfeleltethetők a világegyetem, a teremtett dolgok rendjének négy körével: testek anyaga, természet, lélek, értelem (uo. 17–19, II. beszéd, 3. fejezet). Az ember⁴ tehát ugyanazokon a fokozatokon keresztül emelkedik fel, amelyek a világegyetem köreit (sajátos hierarchiát rajzolva) felépítik. Fontos ezt kiemelni, ugyanis a világegyetem rendjében az ember (lélek) egy jól meghatározható helyen áll.

⁴ I. m., 38. „Tehát minden, amiről azt mondjuk, hogy az ember teszi, azt maga a lélek cselekszi, a test elszenevdi. Amiért is az ember csupán lélek; a test pedig az ember műve és eszköze.”

A test köre fölött áll a lélek, „*mint olyan, ami esszenciája szerint képes mozgatni magát, és ezért fölötte kell legyen az olyan dolgoknak, amelyek nem maguktól, hanem mások jelenléte által érik el, hogy mozoghassanak*” (uo. 92–93). Valamint az angyali értelem alatt, mert a lélek értelme „*mozgó, részleges, mulandó, bizonytalan*” (uo. 93), míg az angyal értelme saját magában nyugszik, így a lélek csak ez utóbbi segítségével képes mindig érteni. A léleknek tehát ki van jelölve a helye, és mégis „vándorol” ebben a rendszerben a tökéletlen felől az egyre tökéletesebb felé, míg el nem éri az isteni tökéletesség szféráját. De miközben egyre tökéletesebbé válik, nem szűnik meg léleknek lenni. Tehát a lélek, az ember az, aki az isteni ihletek segítségével felemelkedik, és visszatér az Egybe (*restitutio ad integrum*). Ez azonban azt jelenti, hogy a rendszerben megjelenik egy logikai hurok, hiszen egy alsóbb szint (a lélek köre) tartalmazza a felette állókat is. Ez pontosan ugyanaz az összekuszált hierarchia, amiről már korábban megállapítottam, hogy a rendszer szerves részét képezi. Nem másról van ugyanis szó, mint a makrokozmosz és mikrokozmosz egymásba vetüléséről. Az ember ugyanazokat a fokokat teszi meg istenné válása folytán, amit maga a világegyetem rendje is tükröz, és amely rendnek maga az ember is részese.

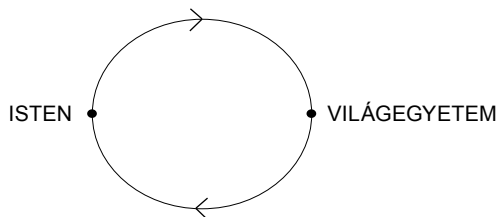
EGY „GÖDELI ÁLLÍTÁS” FICINO RENDSZERÉBEN

Isten helyét keresve ebben a rendszerben eljutunk egy olyan alapvetőnek tűnő kérdéshez, mely szembesít bennünket azzal a ténnyel, hogy a felvázolt rendszeren belül nem minden megválaszolható. A kérdésünk, hogy isten része-e ugyanannak a rendszernek, aminek az ember, avagy egy azon kívül elhelyezkedő entitás, egy változatlan szint. Akármelyik interpretációt kezdjük is el alaposabban végiggondolni, és az olvasottakra alkalmazni, az „visszalő”, és bebizonyítja saját magáról, hogy csak saját tagadása révén válik bizonyíthatóvá.

Próbáljuk ki!

Az egyik lehetséges változat szerint Isten nem része ennek a rendszernek, hanem fölötte áll. Ez az interpretáció azonban elfelejti, hogy Ficinónál a lélek Istentől születik, és Istenhez tér vissza. Ez a folyamat a *De amoréban* egy Istenben kezdetét vevő és hozzá visszatérő körként jelenik meg, melynek három neve van.

„*Így hát ez az egy és ugyanazon kör, mely istentől a világ felé halad és a világtól isten felé, három nevet visel. Amennyiben istenben kezdetét veszti, és istenhez vonz, szépség; amennyiben áthaladva a világon magával ragadja azt, szerelem; amennyiben alkotójához visszatérve művét vele egyesíti, gyönyör.*” (Uo. 15–16.)

Isten és a világ tehát mégis egy rendszer részét kell, hogy képezzék.

A másik elképzelés, hogy Isten mégiscsak része a hierarchiának. A reneszánsz a teremtést, mint Isten emanációját gondolta el. Isten tehát nem teremtőként jelenik meg, hanem egy olyan egység, amelyből az egész univerzum kiáradt, és ahová az egész visszatérni igyekszik. Ugyanaz a körnek elképzelt folyamat ez, amely az előbbi választás során már döntő bizonyítéknak tűnt isten és ember egy rendszerbe tartozását illetően.

Itt viszont éppen amellezt érvel, hogy a világegyetem elkülönül az isteni egységből, kiszakad isten rendszeréből. Máskülönben hogyan tudna visszatérni oda, ahonnan nem távolodott el? Hogyan beszélhetünk újraegyesülésről, ha nem szakadtak el? Ez feltételezi, hogy Istenen kívül is van valami, hiszen ha valamely dolog nincs Istenben, akkor hol máshol lehetne, mint rajta kívül? Ekkor azonban a gondolatmenet egy újabb előfeltevést szül, miszerint Isten nem a hierarchia csúcsa, nem az a halmaz, amelyik mindegyik alatta levőt tartalmazza, hanem maga is egy alhalmazává válik. Mi lesz ekkor az a halmaz, amelyik Istent, embert, univerzumot összefog?

SUMMÁZVA

A RENESZÁNSZ EMBERKÖZPONTÚSÁGRÓL

Az eddigiekben megpróbáltam leírni azt a sajátságos felépítettséget, amit a ficinói univerzum mutat. Egy olyan hierarchia, amely valójában éppen az által szűnik meg annak lenni, ha feltesszük róla, hogy az. Mi tekinthető tehát annak a szervezőelemnek, amely összetartja a rendszert? Szinte egyértelmű válaszként kínálja magát a szerző személye. Ficino alkotja ezt a hálózatot, melynek nincsen meg az a tulajdonsága, hogy perspektívájában túlnőhessen létrehozója horizontján.

Számomra éppen ebben áll a kor emberközpontú világképének (és itt a világba beleértem Istent is) egyik kulcsmozzanata. Ficino ugyanis egy olyan rendszert alkot, melyben tökéletesen megismerhetőnek hirdetett az univerzum, az ember és Isten. Melyben ember és Isten kapcsolata mint két egymást kölcsönösen és folyamatosan újrarajzó kéz viszonya jelenik meg.

A reneszánsz szemléletet az választja el a mai emberközpontúságtól, hogy a gondolkodó és gondolkodásának tárgya közé – a modern korral ellentétben – nem emel eleve falat. Borges a *John Wilkins-féle analitikus nyelvben* (lásd a mottó) meg is fogalmazza ezt, amennyiben a már idézett novella folytatásában az alábbiakkal egészíti ki a gondolatot:

„Mindazonáltal azért, mert lehetetlen kifürkésznünk az univerzum isteni rendjét, nem kell felhagynunk emberi rendszerek kigondolásával, még ha tudjuk is, hogy időleges értékűek.”

IRODALOM

- ARMSTRONG, A. Hilary: *Neo-platonism*. <http://etext.lib.virginia.edu/cgi-local/DHI/dhiana.cgi?id=dv3-47>
- BOAS, George: *Macrocosm and microcosm*. <http://etext.lib.virginia.edu/cgi-local/DHI/dhiana.cgi?id=dv3-16>
- BORGES, Jorge Luis: *John Wilkins-féle analitikus nyelv*. <http://www.mek.iif.hu/porta/szint/human/szepirod/kulfoldi/borges/html/borges23.htm#xxvii>
- CSABA Ferenc (szerk.) 2003. *A matematika filozófiája a 21. század küszöbén*. Budapest: Osiris.
- FICINO, Marsilio 2001. *A szerelemről. Kommentár Platón A lakoma című művéhez*. Ford.: Imregh Mónika. Budapest: Arcticus.
- HOFSTADTER, Douglas R. 2002. *Gödel, Escher, Bach*. Budapest: Typotex.
- KRISTELLER, Paul Oskar 1979. *Szellemi áramlatok a reneszánszban*. Budapest: Magvető.
- MÉRŐ László 1997. *Észjárások*. Budapest: Tericum.
- NELSON, John Charles: *Platonism in the renaissance*. <http://etext.lib.virginia.edu/cgi-local/DHI/dhiana.cgi?id=dv3-64>
- SMULLYAN, Raymond 1999. *Gödel nemteljességi tételei*. Budapest: Typotex.

